

EVRENSEL BIBLİYOGRAFYALAR

M. Türker ACAROĞLU

Dil, bilim yahut coğrafya bakımlarından hiç ayırdetmeden, dünya basımevlerinde basılan bütün kitapların demirbaş defterini (inventaire) tutmak amacını güden bibliyografyalar evrenselidir.

Bibliyografyaların bibliyografyasında ilk bölümün konusu olan bu en eski kitapların bibliyografya tarihindeki yerini bulmak üzere Th. Beesterman'ın *Les Débuts de la bibliographie méthodique* (3 basım, 1950) adlı eserine bakmalı. (1)

Müellif bu kitabında, eski çağdan XVI. yüzyıla kadar, ilk bibliyografyalar olan yazma veya basma eser listelerinin hazırlanma şartlarını anlatır. Bibliyografyanın basma kitaptan daha eski olduğu bilinmek tedir. Biz basma listelere bakalım; bunların en eskisi, 1494 yılında İsviçre'nin Bale şehrinde basılmıştır. Kilise müelliflerinin bir katalog olan bu eseri, Baş papaz Johann Tritheim hazırlamış. Bu zata Bestarma «Bibliyografyanın babası» der. (2) Tritheim *Liber de scriptoribus ecclesiasticis* adlı kitabında Saint — Augustin, den beri gelip geçmiş bibliyografya müellifinin adlarını ve eserlerini kronoloji sırasıyla verir. Büyük boy kitabı 300 sayfadır.

Gene bir İsviçreli olan Conrad Gessner, 1545 yılında, daha geniş bir bibliyografya tertibine girişir. *Bibliotheca universalis* adlı bu kitap o çağa kadar basılmış bütün eserleri kucaklar. Lâtince, Yunanca, İbranca basılan 12.000 eseri, müellif adlarının alfabe sırasıyla tanıtır.

Gessner'den sonra bibliyografyalar, hemen sınırlarını çıkarlar. Şunun için : 1500 yılından önce basılan 35.000 esere, 1500 — 1550 yılları arasında 100.000 eser daha katılmıştı. Bir de şunun için : bibliyografya işi ya özel evrensel bibliyografyalara (ilâhiyat, felsefe, tıp gibi doğru, ya da ulusal bibliyografyalara (1548, 1552, 1584) doğru yöneldi. Pek ilkel, pek biçimsiz şeyler oldukları halde bu kitaplar, kütüphanelerinden sonra gelecek büyük eserleri haber verirler. Kısaca 149-

(1) İlk basımı : *The Beginnings of systematic bibliography*; London, 193
(2) Yukarıda adı geçen eser, 3. basım, s. 19.

1958 yılları arasında 45 bibliyografya basılmış olduğunu bize Besterman bildirir. İçlerinden yalnız Gessner'inkine **evrensel** denilebilir.

Ch. — V. Langlois, **Manuel de bibliographie historique** (2. basım, 1901 — 04) adlı kitabında, 1545 yılından beri basılan evrensel repertuvarların topunu bir geçit halinde sıralar. Burada XVII. yüzyılda G. Draudius (**Bibliotheca exotica**, 1610), XVIII. yüzyılda T. Georgi (**Allgemeines europäisches Bücher - Lexion**, 1742 - 58), XIX. yüzyılda Fransa'da J. Ch. Brunet (**Manuel du libraire**, 1810 - 1860 yılları arasında 5 basımı var), en sonra sınır hattını çizen Almanya'da J. G. Th. Graesse (**Trésor des livres rares**, 1859) adları görülür. Basımevinin açılmasından 1860 a kadar her ülkede basılan bütün kitaplar için en sağlam bibliyografya anıtlarından biri olan Brunet'nin elkitabı, değerli metin yahut nadir basım olması bakımından en kıymetli yayımlar arasından bilgin bir kitapçı ve bibliyofilin yaptığı bir seçmedir. 5 ciltlik eser, müelliflerle anonim eserlerin bir alfabe listesidir. Bibliyografya özetinden sonra kitap, en ince ayrıntılarına kadar anlatılır. Sonda kitabın konusu, basım tarihçesi v.b. üzerine bol bol notlar vardır. Brunet'nin eserinin VI. cildi; bir sistematik yahut, eski deyişle, bir metodik dizin (**Table méthodique**) dir. Bu dizin, bütün bir XIX. yüzyıl boyunca kitapların sınıflandırılmasına bir örnek olmuştur. İnsel bilgilerin, dolayısıyla kitapların sınıflandırılma sistemleri meselesini ortaya atan, XVI. yüzyıldan beri felsefeciler, bilginler, kütüphaneciler ve kitapçılardan oluşan bütün sistemleri tanıtan bu dizinin önsözü okunmağa değer.

Brunet'nin Elkitabı, bugün bile, eski kitapların hüviyetini araştırmada değerli bir araçtır. Öte yandan bu kitap, dört yüzyıl boyunca basım ve basımevi tarihi üzerine yazılan en iyi eserlerin bir koleksiyonu sayılabilir. Sistematik dizini de, 1860 sularında bilgilerin tam bir tablosunu, bilimlerin vardığı konak yerini gösterir. Kısaca, bu büyük eserin tarihsel bir değeri ve karakteri vardır. Avrupa'nın eski kitapçılık anındaki yeri de tek, eşsiz, benzersizdir.

Brunet ile Graesse'i takliden çıkmadı. Eserleri, kitap hizmetine geçen bütün bir ömrün mahsulü idi. Çalışmalarını çok kolaylaştıran bibliyografya araştırmalarıyla dolu zengin bir geçmişin mirasına komuştu. Her kitap onlar için bambaşka bir varlıktı. Bu varlığın yaşayış evrelerini (safha) içten bilirlerdi. Amatör bilgin kitapçıların bu son temsilcilerini kitap zevki, kitap aşkı geçmişe bağlıyordu. Çoktan orta-

dan kalkmış eski bir geleneği sürüp getiren. Bu tip bibliyografılar, bir devrin sonunu belli ediyordu. Onlar göçüp gidince, kitapların evrensel bibliyografyası da eski anlayıştan uzaklaşarak yeni bir anlam kazandı. Bunun sebebi, 1860 yılından sonra işin bir tek adamın iktidarını aşmış olmasıdır. Yeryüzünün ulusal bibliyografyalarını bir tek repertuvar halinde derleyip toplamağa hangi bibliyograf cesaret edebilirdi? Yahut bu geniş kitap alanında kültürlü, anlayışlı, akıllı hangi adam tenkidli bir eser hazırlamak iddiasında bulunabilirdi? Bununla birlikte tek bir adam yerine bütün bir kurum yeniden işe girişti. Bruxelles'deki Milletlerarası Bibliyografya Enstitüsü (**Institut International de Bibliographie**, daha sonra **Institut International de Documentation** olmuştur). 1895 yılında bir dünya kitapları repertuvarına başlayarak bir Tam Evrensel Bibliyografya eserini denedi. O sırada bu işten yana olanlarla olmayanlar arasında uzun bir tartışma olmuştu. İşten yana olanlar bunu inatçı bir şekilde savundularsa da zaman hükmünü verdi. Ulusal bibliyografyaları keserek fişlere yapıştırmak suretiyle hazırlanan bu ağır iş, iyi ile kötüyü bile birbirine karıştırdığından, bilim bakımından da istenen bir şey değildi. Dev ölçüleri bunu şekil bakımından biktirici, esas bakımından kullanılmaz hale getirince işten vazgeçildi. Ondan sonra evrensel bibliyografya işi daha akıllı, daha verimli başka yönlerle doğru gelişti.

Evrensel ölçüde son gelişmeler : eğitim, ahlâk veya ticaret amacıyla çeşitli ülkelerde (hele Anglo — sakson ülkelerinde) **The Best books** yahut **Les Milleurs livres** denilen en iyi eserlerin listeleri yayımlanmaktadır. Bunlar, dünyanın fikir ve sanat eserlerinin kılavuzlarıdır. Dikkate değer bir özelliği bulunan eserlerin de listeleri hazırlanmaktadır. Bu çeşit listeler az sayıda basılır : resimli kitaplar, il yahut «original» basımlar v. b. gibi. Onun için, **incunables** denilen XV. yüzyılda basılmış kitaplar her zaman olduğu gibi bugün de evrensel repertuvar konusu olmaktadır. 1925 yılından beri Berlin'de hazırlanan **Gesamtkatalog der Wiegendrucke** zamanımızda gerçekleşen bir cık evrensel bibliyografya örneğidir. (3)

Evrensel bibliyografyalar ne işe yarar, ne şekilde kullanırlar? İster Gessner'inki şeklinde tam, ister Brunet'ninki şeklinde seçmiş olsun, bu çeşit bibliyografyalar az — çok yaklaşık olarak kitapların to

(3) Rusların bu kataloğu Moskova'ya götürdükleri söylenmektedir.

lu sayısı üzerine bir **rakam** verirler : müellif ve kitap adlarının alfabe listeleri olduklarından **birincil** (primaire) bir alfabe, bir sözlük şeklinde hazırlanarak, eserlerin hüviyetini **tanıtmağa** yararlar. Her kitabın gerçek bir **hüviyet varakasını** bize sunarlar. Bilinmeyen bir kitabı kataloglamak isteyenler, ilkin bu bibliyografyalara bakarlar.

Evrensel bibliyografya işini gören başka repertuvarlar da var. Günlük hayatta büyük ulusal kütüphanelerin basma katalogları bu işe yarar. (4) Gerçekten, bizde 1934 yılından beri Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu denilen (Franda'da: Loi sur le Dépôt Légal) Fikir ve Sanat Eserlerini Derleme Kanunları her ülkenin bütün yayımlarından en az bir nüshayı kendi Ulusal Kütüphanesine gönderir. Prensipte olarak, her ülkenin Ulusal Kütüphanesinin katalogu, Ulusal Bibliyografyasıyla birlikte, eski—yeni bütün eserleri tanıtır. (5) Küçük büyük bir çok ülkenin Ulusal Kütüphane kataloglarının toplamı, ideal olarak, bizi evrensel bibliyografyaya götürür. Kütüphanelere bağış, vasiyet, satın alma gibi çeşitli yollardan birçok taşra yayımlarının, ikinci derece yayımların geldiğini de söyleyelim. Bu eserler en iyi bibliyografyaların bile gözünden kaçabilir. Katalogların, kitapları görerek, pek bilimsel bir şekilde hazırlandığını da bilirsek, çokluk herhangi bir bibliyografyadan daha zengin, daha değerli olan büyük bir Ulusal Kütüphanenin katalogunun, bir bibliyografya yerine rahatça kullanılabilereği sonucuna varırız.

Tanınmış ulusal kütüphanelerin başlıca basma kataloglarına elince, aşağıda bu çeşit yayımlar üzerine kısaca bilgi vermeğe çalışacağız. Batının işçimen, canlı kütüphaneleri, genel kitap depolarının ahut bu depoların bir bölümünün katalogunu yayımlamağa çoktan irişmişlerdir. Paris Ulusal Kütüphanesinde, Sorbonne Üniversitesi Kütüphanesinde Fransız ve dünya kütüphanelerinin basma kataloglarına el birer köşe ayrılmış olduğunu görmüştük.

Yabancı kütüphane yıllıklarında çok faydalı bilgiler var. Fransa için A. Vidier (1912, 1927), Paris için E. Leroy (1939), yalnız Paris Ulusal Kütüphanesi için Mme S. Briet'nin (1933, 2. bas. 1943) eserlerine bakıla. Öteki ülkeler için **Minerva, Index generalis** gibi mil-

(4) Tam on yıllık uzunca bir geçmişi olan, tam 250.000 ciltlik zenginçe koleksiyonu bir araya getirdiği söylenen Ankara Ulusal Kütüphanesinin daha basma katalogu bulunmaması, taşra ve dünya araştırmacıları için yazaktır.

(5) Yurdumuzun ulusal bibliyografyası olan **Türkiye bibliyografyası** 1953'ten beri bu amacını gerçekleştirememektedir. 18 Mayıs 1955 tarihinde çıkan 1 bir ek kanunla Bibliyografyanın hazırlanıp yayımlanması işleri geniş kadar, yeni ödenekler ile Bibliyografya Enstitüsüne bırakıldıktan sonra da du-
1. şimdiye kadar, değişmemiştir.

letlerarası yıllıkların çeşitli basımlarına bakmalı. Hele **Minerva**'nın üç ek cildi; Almanya (1929), Avusturya (1932), İsviçre (1934) kütüphaneleri üzerine pek zengin bilgiler verir. Eserin 34. basımı 1952 de Berlin'de çıkmıştır (XXI—1123 s.)

Dört büyük genel katalog tanınmağa, dört tarih belenmeğe gerekten değer: Londra, 1881; Berlin, 1884; Paris, 1897; Washington, 1942.

Paris Ulusal Kütüphanesinin katalogu (1897) : Paris Ulusa Kütüphanesinin ilk basma katalogları, XVIII. yüzyıla kadar çıkar. Bunlar **metodik** yahut sistematik, yani konulara göre hazırlanmış olduğunda pratik değil, fakat rasyonel, lojiktir. XIX. yüzyılda basılmış olanlar **Catalogue méthodique de l'histoire de France** (1855 — 95, 23 cilt) **Catalogue méthodique des sciences medicales** (1857 — 89, 3 cilt) **Catalogue méthodique des autres pays** (1875 — 1912, 22 cilt) **Catalogue général alphabétique d'auteurs** (1897—). Altmış yıldan beri yayımlamakta olan bu son katalog, bu gün 181 ciltlik pek büyük bir koleksiyon olmuştur. Bunun Önsözünü yazan Léopold Delisle, katalog hazırlanması için ilkin bir doktrin ortaya koymuştur; görülüp okumağa değer. Şimdi TAK harflerine varmış bulunan katalogun özellikleri : yalnız müellifleri ve eserlerini gösterir, müellifleri belli olmayan anonim eserleri almaz. Her cildin yayımı sırasında Kütüphane bulunan o harfle ilgili müelliflerin bütün eserlerini içine alır. Çneğin, 1900 yılında çıkan 2. cildi 1900 e Ulusal Kütüphaneye girer eserleri, 1925 yılında çıkan 83. cildi 1925 e kadar gelen eserleri verir; 1953 yılında son çıkan 181. cildi 1953 e kadarki eserleri verir. Bu iş böylece sürüp gider.

Londra'nın British Museum Kütüphanesinin katalogu (1881 — 1905 ve 1931) : 1881 — den 1905 — e kadar basılan British Museum Kütüphanesinin genel deposunun 95 ciltlik katalog İngiliz metodlarının herşeyden önce pratik bir amaç güttüğünü gösterir. Bir görevle Londra'da bulunmuş olan MÉRİMÉE bu katalogı överen Fransa'da da böyle bir genel katalog hazırlanmasını öğütür.

(1858). **Catalogue of the printed book of the British Museum**'un 2. basımı 1931 den beri yayımlanmaktadır. 1953 yılında basılan 50 cildi Derz adına gelmiştir.

Özellikleri : Müelliflerle anonim eserler bir tek alfabe sırasındadır. İlk basımda, her müellifin eserlerinden sonra her müellif hakkında yazılan eserleri de göstermiştir. Belli bir tarih yoktur. Her cildin yayımı tarihinde Kütüphanede bulunan eserleri içine alır. 1881 --den sonra Fortescue tarafından hazırlanan beşer yıllık ek ciltler 2. basıma katılmıştır. Böylece 13 ek cildi var. 1941 -- 45 yıllarını içine alan son ek cilt 1953 yılında çıkmıştır (VII -- 175 s.). İlk basımın foto -- ofset litografyasıyla çoğaltılması (reproduction) Amerika'da Ann Arbor'da br. firmasınınca 1946 -- 50 yıllarında 68 cilt üzerine yapılmıştır.

Alman kolektif kataloğu (1884) : Almanya'da; Paris, Londra, Washington'daki gibi öylece pek büyük ulusal kütüphaneler yoktur. Prusya, Bavyera, Saksonya gibi eyaletlerin eskiden kalma zengince kütüphaneleri vardır. Gene Almanya'da kitapların merkezileşmesi diye bir şey de görülmez. Aslına bakılırsa, orada genel bir Basma Yazı ve Resimleme Derleme Kanunu da yoktur. Her eyaletin kendine göre bir Fikir ve Sanat Eserlerini Derleme Kanunu vardır. (Bade 1936, Hamburg 1934 Oldenburg 1933, Thuringe 1936). Eksik olan ulusal merkez kütüphanesi yerini tutmak üzere 1884 yılında bir kolektif katalog hazırlanmasına başlanmıştır. Prusya kütüphanelerinin kataloglarını bir araya getiren bu büyük katalog, Berlin'deki eski Prusya Devlet Kütüphanesinden (6) başka Prusya'nın 18 üniversite kütüphanesinin kataloglarını da içine alır. Daha sonra kataloğa Viyana (1932) ve München (1934) kütüphaneleri de katılmıştır. 1931 de **Gesamtkatalog der preussischen Bibliotheken** adıyla baskıya verilmişken, 1933 ten sonra 103 Alman ve Avusturya kütüphanesini kapsayarak, B harfine başladığı sırada 1936 da **Deutscher Gesamtkatalog** adını almıştır. 1931-35 yıllarında A harfini içine alan 8 cilt çıkmıştır. 1936 -- 39 yıllarında da B harfinden 6 cilt çıkmış, Beeth adına gelmiştir. Katalogun, İkinci Dünya Savaşından beri, yeni hiçbir cildi yayımlanmamıştır. Özellikleri : 1930 yılındaki duruma göre müellifleri ve anonim eserleri gösterir. O tarihten sonra çıkan kitapların hiçbirini alamaz. (7)

(6) 1944 yılında kütüphanenin adı **Öffentliche vvisenschaftliche Bibliothek** olmuştur.

(7) Geniş bilgi için bak. MALCLES (L. --N.). -- **L'Oeuvre des catalogues collectifs imprimés à la Preussische Staatsbibliothek de Berlin**, in : Archives et Bibliothèques, 1936, s. 35 - 65.

Washington'daki Kongre Kütüphanesi kataloğu (1942—46) : Amerikan Ulusal Kütüphanesi alfabe kataloğunun fişlerini fotoğrafa alarak, 4 yılda tam 167 ciltlik büyük bir eser halinde bastırır; anonim eserler de müellif adlarının alfabe sırasındadır : **Catalogue of books represented by Library of Congress printed cards issued to July 1942.** — Ann Arbor, Michigan, Edward br., 1942 - 46. 167 cilt. 4° Ek ciltleri : 1 Ağustos 1942—31 aralık 1947, 1948' 42 cilt. İkinci seri ek ciltleri : 1948 - 1952, 24 cilt. Bu büyük katloğun aylık ek fasikülleri de vardır. Üç ayda, yılda, birkaç yılda bir repertuvar haline getirilir. Son çıkan repertuvar 1951'i içine alır; **Author catalog. A Cumulative list of works 1951.** — Washington, 1952. 3 cilt. Fotoğrafa alınan katalog, bir katalogda bulunması pek alışılmamış olan çeşitli bilgiler de verir : müelliflerin doğum—ölüm tarihleri, eser fihristlerinin kopyası analitik kataloğun konu kelimeleri gibi. 1950—den beri Kongre Kütüphanesi konu kataloğunun da fotoğrafa alınmış basımını yayımlamaktadır. Üç aylık fasiküller daha sonra yıllık ciltler haline de getirilmektedir. **Subject catalog. A Cumulative list of works 1951.** — Washington, 1952. 3 cilt.

Bu dört büyük katalog tamamlandıktan sonra, idael bir evrensel bibliyografyaya belki varılabilecektir.

Gelecek, **ulusal** kolektif kataloglarıdır. 1937 yılında Fransa'da Ulusal Kütüphane, Arsenal, Mazarine, Sainte Geneviève, Sorbonne kütüphaneleri gibi Paris'in büyük kütüphanelerinin bir kolektif kataloğuna başlanmıştı. Tamamlandıktan sonra bu katalog, Fransa'nın tam ulusal bibliyografysı olacaktır. Şimdi Fransa'da daha birçok ulusal kolektif katalog hazırlanmaktadır.

Bizde de Milli Eğitim Bakanlığı Kütüphaneler Müdürlüğü İstanbul'un bir kısım kütüphanelerinin bazı çeşit yazmalarını içine alan basma kataloglar yayımlamağa başlamıştır. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, İstanbul Belediye Kütüphanesi, İstanbul Teknik Üniversitesi yayınları (1929—1955), Yıldız Teknik Okulu Kütüphanesi, Ankara Hukuk Fakültesi Kütüphanesi, T. B. M. M. Kütüphanesi, Manisa Kütüphanesi gibi bazı kütüphanelerimiz kataloglarını zaman zaman, teker teker bastırmayı denemişlerdir. Ama bütün Türkiye kütüphanelerinin genel kolektif kataloğuna daha el sürülmemiştir. Oysaki Türkiye gibi eski, zengin büyük bir Ulusal Kütüphanesi olmayan gelişmemiş bir ülke de bütün kitapların fişlerini merkezileştirecek tam bir kolektif katalog:

şiddetle ihtiyaç duyulmaktadır. Ankara Ulusal Kütüphanesinin vakit kaybetmeden bu büyük bilim işine artık girişmesi gerekir.

Ulusal kolektif kataloglar Bibliyografya salonlarında yanyana gelince, tam bir evrensel bibliyografyaya erişilecektir.

Dünyanın bugünkü gidişini özetleyecek olursak :

1. — «Incunables» gibi bâzı kitap çeşitleri için özel evrensel bibliyografya veya katalogalar hazırlanmaktadır.

2. — «Best books» gibi en iyi kitapların listeleri yayımlanmaktadır.

3. — Londra, Paris, Berlin, Washington gibi büyük ulusal kütüphanelerin basma katalogları çıkmış veya çıkmaktadır. Alfabe sırasıyla hazırlanmış ve kolayca kullanılabilen bu pratik eserler, **ulusal** bibliyografya rolünü oynadıkları gibi, topu birden **evrensel** bibliyografya işini de görürler. Kitapları **tanımada** tükel birer araç olan bu büyük eserler, evrensel ve ulusal bibliyografyalardan çok daha tam, çok daha faydalıdır.

B i b l i y o g r a f y a :

BESTERMAN (Theodore). — **Les Débuts de la bibliographie méthodique, 3—ème éd.** revue. Traduit de l'anglais. — Paris, La Palme, 1950. 8°, 99 p., 12 pl.

LANGLOIS (Charles—Victor). — **Manuel de bibliographie historique.** — Paris, Hachette, 1902 - 04. 2 vol. XI - 623 p. Birinci bölümün ilk basımı : 1896.

MALCLES (Louise—Noëlle). — **Les Sources du travail bibliographique.** Préface de Julien Cain... Tome I; Bibliographies générales. — Genève, E. Droz; Lille, Giard, 1950. 8°, XVI—364 p.

MALCLES (L. — N.). — **Cours de Bibliographie à l'intention des étudiants de l'Université et des candidats aux examens de Bibliothécaire.** Genève, E. Droz; Lille, Giard, 1954. 8°, XIII—350 p.